

В.П. Гордієнко,

*к.е.н., доцент, доцент кафедри міжнародної економіки,
Севастопольський інститут банківської справи Української академії
банківської справи Національного банку України*

І.М. Боярко,

*к.е.н., доцент, доцент кафедри міжнародної економіки,
Севастопольський інститут банківської справи Української академії
банківської справи Національного банку України*

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ РЕГІОНУ

V.Gordiienko,

*PhD in Economics, Associate professor, Associate professor of International Economics
Department, Sebastopol Institute of Banking Ukrainian Academy of Banking of The National Bank
of Ukraine*

I. Boiarko,

*PhD in Economics, Associate professor, Associate professor of International Economics
Department, Sebastopol Institute of Banking Ukrainian Academy of Banking of The National Bank
of Ukraine*

SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO ASSESSMENT OF INVESTMENT SECURITY OF THE REGION

Визначено структурно-логічну сутність поняття «інвестиційна безпека регіону». Проведено аналіз існуючих науково-методичних підходів до оцінки рівня інвестиційної безпеки. Розроблено систему показників-індикаторів, що характеризують рівень інвестиційної безпеки, наведені їх граничні значення. Обґрунтована доцільність використання інтегрального показника інвестиційної безпеки регіону. Запропоновано алгоритм розрахунку інтегрального показника інвестиційної безпеки регіону та його рейтингової оцінки. Доведено доцільність групування регіонів за рівнем інвестиційної безпеки.

The structural and logical intension of "investment security of the region" is defined in this article. The analysis of existing scientific and methodological approaches to assess the level of investment security is carried out. The system of indicators that characterize the level of investment security including given threshold valuations is worked out. Expediency of use of the integral index of investment security in the region is proved. The algorithms to calculate the integral index of investment security in the region and it's rating are mentioned in the article. The expediency of grouping the regions in terms of investment security is proved.

Ключові слова: інвестиційна безпека, регіон, рейтингова оцінка, індикатори, порогові значення,

Key words: investment security, region, rating score, indicators, threshold valuation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ. Соціально-економічний розвиток регіонів залежить від величини і ефективності використання інвестиційного потенціалу. Інвестиційний потенціал регіону визначає його можливості забезпечити максимальні темпи зростання виробництва матеріальних і нематеріальних благ у відповідності до потреб ринку на основі залучення інвестиційних ресурсів та їх ефективного використання з урахуванням природних, економічних, соціально-демографічних та науково-технічних факторів. У свою чергу відтворення інвестиційного потенціалу багато в чому залежить від рівня забезпечення його інвестиційної безпеки. Як засвідчує огляд вітчизняних і зарубіжних досліджень, на сьогодні недостатньо розробленими є теоретичні та методичні питання щодо оцінки рівня інвестиційної безпеки та використання цих оцінок у системі управління інвестиційною діяльністю у регіоні.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ. Проблемні питання, пов'язані із забезпеченням рівня інвестиційної безпеки, є предметом дослідження провідних вітчизняних та зарубіжних вчених: Барановського О.І. [1], Варналія З.С., Гейця В.М., Герасимчук З.В. [2], Кириленка В.І. [4], Мошенського С.І., Мунтіяна В.І., Сухорукова А.І. та ін. Науковий доробок вчених щодо сутності поняття «інвестиційна безпека», факторів впливу, шляхів забезпечення та її оцінки постійно доповнюється, однак проблематика цього питання залишається відкритою. Зокрема, потребують подальшого розвитку науково-методичні підходи до оцінки рівня інвестиційної безпеки з боку інвесторів, органів державної та місцевої влади.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ. Метою статті є аналіз та розвиток теоретичних та методичних положень щодо оцінки рівня інвестиційної безпеки регіону та використання отриманих результатів в обґрунтуванні інвестиційних рішень.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ. Як показують численні дослідження, величина та ефективність використання інвестиційного потенціалу території залежать від рівня забезпечення його інвестиційної безпеки. Саме інвестиційна безпека є основою формування і реалізації інвестиційної політики держави, її

окремих регіонів та інвесторів. Інвестиційна безпека регіону – це такий стан захищеності інвестицій від внутрішніх і зовнішніх загроз, який запобігає їх втратам та зменшенню чистих грошових потоків в умовах допустимого рівня ризикованості [3].

На сьогодні існує декілька науково-методичних підходів до оцінювання рівня інвестиційної безпеки, які можуть застосовуватися як на загальнодержавному, так і регіональному рівнях. Методичні підходи відрізняються складом показників, які визначають інвестиційні ризики та загрози. Зокрема, Барановський О.І. пропонує визначати рівень інвестиційної безпеки за такими показниками: обсяг інвестицій до ВВП; обсяг прямих іноземних інвестицій; частка України у світовому обсязі прямих іноземних інвестицій; обсяг інвестицій за рахунок усіх джерел фінансування; відсоток сумарних інвестицій за всіма джерелами фінансування до ВВП; частка іноземних інвестицій у загальному обсязі інвестицій країни; величина іноземних інвестицій на душу населення; співвідношення прямих і портфельних інвестицій; ступінь покриття потреби держави (регіону) в інвестиційних ресурсах; частка бюджетних коштів у вартості інвестиційного проекту [1].

Заслуговують на увагу пропозиції Кириленка В.І. щодо розподілу показників інвестиційної безпеки території на дві сфери, кожна з яких складається з окремих блоків: загальноекономічна сфера (блоки державних фінансів, банківської діяльності, грошово-кредитної системи, інвестицій, науки та інновацій); сфера реальних галузей економіки (блоки промисловості, сільського господарства, транспорту, будівництва, торгівлі та громадського харчування) [4]. Кожен блок включає перелік показників-індикаторів, які характеризують інвестиційну безпеку регіону. На наш погляд найбільш важливими для забезпечення інвестиційної безпеки є блоки державних фінансів, банківської діяльності та інвестицій. Так, блок державних фінансів включає показники дефіциту консолідованого бюджету та частку заборгованості за податковими сплатами у дохідній його частині. Блок

банківської діяльності включає показники: генеральний коефіцієнт надійності, коефіцієнт ліквідності, коефіцієнт фондової капіталізації прибутку, крос-коефіцієнт та коефіцієнт захищеності найбільших банків. Інвестиційний блок характеризується такими показниками як: індекс зміни кількості угод, укладених за усіма видами фондових цінностей на фондовій біржі; індекс зміни біржового обороту за цінними паперами на фондовій біржі; індекс кількості торгів, зареєстрованих на фондовій біржі; частка фінансових інвестицій в загальному обсязі інвестицій; відношення інвестицій в основний капітал до обсягу промислової продукції території; частка іноземних інвестицій в основний капітал в загальному обсязі інвестицій в основний капітал; відношення інвестицій в охорону навколишнього середовища до обсягу промислової продукції території.

Герасимчук З.В. пропонує систему індикаторів інвестиційної безпеки регіону розділити на шість груп: економічні (індекс фізичного обсягу промисловості у % до відповідного періоду минулого року, індекс фізичного обсягу продукції сільського господарства у % до відповідного періоду минулого року, обсяг обороту роздрібної торгівлі у % до знову доданої вартості, індекс споживчих цін, середньодушовий рівень бюджетної забезпеченості за рахунок власних джерел доходів, співвідношення часток кредитних вкладень та обсягу реалізації товару); правові (допустима частка закордонної участі в капіталі підприємств регіону); соціальні (рівень безробіття за методологією МОП, попит та пропозиція робочої сили, приріст населення); екологічні (скидання забруднених вод, викиди шкідливих речовин в атмосферу); кримінальні (співвідношення грошових доходів та витрат населення регіону, загальна кількість зареєстрованих злочинів); політичні (частка населення, що виступає за кардинальну зміну політичної влади; рівень довіри Президенту, Верховній раді України, прокуратурі, судам, уряду, органам місцевого самоврядування) [2].

Томарева В.В. зазначає, що для реалізації стратегії соціально-економічного розвитку регіону необхідно забезпечити інвестиційну безпеку, яка

характеризується такими показниками: частка інвестицій за видами економічної діяльності, співвідношення інвестицій у сільське господарство, промисловість, будівництво тощо до обсягу їх виробництва та виконаних робіт, частка інноваційної продукції в загальному обсязі виробництва, частка інвестицій за джерелами їх надходжень [8]. У роботі [6] пропонується оцінювати інвестиційну безпеку показником «відношення загального обсягу реальних інвестицій в економіку країни до ВВП».

Особливо треба відзначити «Методику розрахунку рівня економічної безпеки» (розроблену Міністерством економіки України), яка дозволяє провести комплексний аналіз потенційно важливих інвестиційних загроз, а також отримати інтегральну оцінку рівня безпеки в цілому в економіці та за окремими сферами діяльності [5]. Згідно з цією методикою основними показниками інвестиційної безпеки є: відношення обсягу інвестицій в основний капітал до вартості основних фондів; ступінь зносу основних фондів; відношення обсягів інвестицій в основний капітал до ВВП; відношення прямих іноземних інвестицій до ВВП; частка прямих іноземних інвестицій у загальному обсязі інвестицій (табл. 1).

Таблиця 1. Індикатори та порогові значення стану інвестиційної безпеки України [5]

Індикатор	Порогове значення, %
Ступінь зносу основних засобів	не більше 35
Відношення обсягу інвестицій в основний капітал до вартості основних фондів	не менше 6
Відношення обсягів інвестицій в основний капітал до ВВП	не менше 25
Відношення приросту прямих іноземних інвестицій до ВВП	5 - 10
Частка прямих іноземних інвестицій у загальному обсязі інвестицій	від 20 до 30

Наведені в даній методиці індикатори інвестиційної безпеки, спрямовані на виявлення загроз та ризиків, пов'язаних з:

- втратою виробничого потенціалу у зв'язку із низьким рівнем інвестування у основний капітал (відношення обсягу інвестицій в основний капітал до вартості основних фондів та ступінь зносу основних фондів);

- втратою інвестиційної привабливості для іноземних інвесторів (частка прямих іноземних інвестицій у загальному обсязі інвестицій);

- нераціональним розподілом ВВП на споживання та накопичення (відношення обсягів інвестицій в основний капітал до ВВП, відношення приросту прямих іноземних інвестицій до ВВП).

Наведений вище перелік індикаторів є досить обмеженим, а відтак не забезпечує врахування усіх видів інвестиційних ризиків та загроз, що виникають в процесі функціонування соціально-економічної системи регіону. Це пов'язано з тим, що дана методика більш спрямована на оцінку економічної безпеки держави, а не на оцінку інвестиційної безпеки регіону. Нами пропонується існуючу систему індикаторів інвестиційної безпеки доповнити такими:

- співвідношення темпів зростання інвестицій в основний капітал та темпів зростання ВРП;

- співвідношення обсягів інвестицій в основний капітал і прибутку від операційної діяльності;

- рентабельність операційної діяльності підприємств;

- питома вага коштів місцевих бюджетів у загальному обсязі фінансування інвестицій в основний капітал;

- питома вага інноваційних інвестицій у загальному обсязі інвестицій в основний капітал;

- питома вага банківських довгострокових кредитів у загальному обсязі фінансування інвестицій в основний капітал;

- співвідношення притоку та відтоку прямих інвестицій у регіоні;

- співвідношення темпів зростання прямих іноземних інвестицій та темпів зростання інвестицій в основний капітал;

- співвідношення обсягів прямих іноземних інвестицій і ВРП.

Вибір вищенаведених додаткових показників обумовлений їх репрезентативністю по відношенню до інвестиційної безпеки регіону. Так, перевищення темпів зростання інвестицій в основний капітал над темпами

зростання ВРП свідчить про інвестиційну привабливість регіону, зменшення інвестиційних загроз та підвищення інвестиційної безпеки. Одночасно перевищення темпів зростання інвестицій над темпами зростання ВРП характеризує збільшення інвестиційної місткості ВРП, зменшення ефективності інвестицій, що негативно впливає на інвестиційну привабливість регіону та його інвестиційну безпеку. З метою перерозподілу ВРП у напрямку накопичення, граничне значення цього співвідношення має дорівнювати 1.

Показник співвідношення обсягів інвестицій в основний капітал і прибутку від операційної діяльності характеризує здатність підприємств регіону до самофінансування інвестицій за рахунок отриманих прибутків у попередні періоди. Граничне значення цього показника пропонується встановити на рівні середньозваженої величини за областями України.

Показник рентабельності операційної діяльності підприємств є суттєвим фактором безпеки для реальних інвестицій. Він характеризує ефективність інвестиційної діяльності у регіоні та впливає на ризик отримання очікуваних доходів інвестора. Здійснення реальних інвестицій є економічно доцільним у випадку, якщо очікувана норма прибутку за інвестиційним проектом є вищою за вартість залученого для його фінансування капіталу. Граничне значення цього показника слід прийняти на рівні середньої відсоткової ставки за депозитами, яка визначається НБУ диференційовано за регіонами України (табл. 2).

Таблиця 2. Граничні значення для індикатора

«Рентабельність операційної діяльності підприємств» на 2011 рік [7]

Регіон	Граничне значення	Регіон	Граничне значення
Україна	8,1	Миколаївська область	11,5
Автономна Республіка Крим	12,2	Одеська область	9,5
Вінницька область	15,5	Полтавська область	6,7
Волинська область	8,7	Рівненська область	16,8
Дніпропетровська область	9,6	Сумська область	13,2
Донецька область	12,5	Тернопільська область	10,4
Житомирська область	9,1	Харківська область	11,1
Закарпатська область	9,8	Херсонська область	11,0
Запорізька область	12,2	Хмельницька область	10,2

Івано-Франківська область	16,5	Черкаська область	10,4
Київська область	6,5	Чернівецька область	10,0
Кіровоградська область	13,0	Чернігівська область	12,1
Луганська область	9,2	м. Київ	6,5
Львівська область	11,2	м. Севастополь	12,2

Показник питомої ваги коштів місцевих бюджетів у загальному обсязі фінансування інвестицій в основний капітал є додатковим показником, що характеризує рівень інвестиційної безпеки. Це пов'язано з тим, що кошти спеціального фонду місцевих бюджетів в основному спрямовуються на розвиток соціальної інфраструктури території. Проте ці кошти забезпечуються виробництвом продукції і виконанням послуг підприємствами виробничої сфери економіки, що збільшує ВРП та інвестиційну привабливість території. Граничне значення цього показника пропонується приймати на рівні не менше 3%, що відповідає середньозваженій величині за областями України.

Питома вага інноваційних інвестицій у загальному обсязі інвестицій в основний капітал характеризує їх прогресивність і ефективність по відношенню до традиційних напрямків інвестування. Досвід провідних зарубіжних країн засвідчує, що інвестиції в інноваційні рішення суттєво впливають на збільшення ВРП та на технічний рівень виробництва. Чим більша питома вага інвестицій інноваційного спрямування, тим більша інвестиційна безпека регіону. Хоча збільшення інвестицій у венчурні проекти підвищує ризик інвестування. Проте у разі позитивного рішення економічний ефект таких інвестицій буде значно вищий. Граничне значення цього показника, виходячи з середньозваженої його величини, приймається на рівні не менше 6%.

Питома вага банківських довгострокових кредитів у загальному обсязі фінансування інвестицій в основний капітал характеризує загальну залежність інвесторів від залучення позикового капіталу для фінансування інвестиційних потреб, а також опосередковано відображає рівень боргового навантаження на інвестиційний капітал, пов'язаного із поверненням позик та сплатою відсотків. Граничне значення цього показника доцільно визначати відповідно до прийнятого у світовій практиці оптимального співвідношення між позиковим

та власним капіталом. Тобто, питома вага банківських довгострокових кредитів у загальному обсязі фінансування інвестицій повинна становити не більше 33%.

Показник співвідношення притоку та відтоку прямих інвестицій є важливою характеристикою рівня інвестиційної безпеки. Сталий розвиток економіки регіону передбачає перевищення вхідних інвестиційних потоків над вихідними. Це засвідчує про значний інвестиційний потенціал території та її інвестиційну привабливість, що підвищує інвестиційну безпеку регіону. Якщо вихідні інвестиційні потоки перевищують вхідні, це означає що інвестиційний капітал спрямовується за межі даної території і є сигналом інвестору про недоцільність вкладання коштів у цьому регіоні. Граничне значення співвідношення між притоком і відтоком прямих інвестицій у регіоні, має становити не менше 1.

Зростання темпів прямих іноземних інвестицій по відношенню до темпів зростання інвестицій в основний капітал, означає, що іноземний інвестор зацікавлений у спрямуванні інвестицій саме у цей регіон. У цілому іноземні інвестиції, при відповідному рівні забезпечення інвестиційної безпеки, є суттєвим джерелом інвестування виробничої та соціальної сфери. Як показує практика вирішальними факторами для іноземного інвестора є політична стабільність та наявний природно-ресурсний потенціал регіону, які позитивно впливають на рівень інвестиційної безпеки. Граничне значення зазначеного показника має становити не менше 1.

Показник співвідношення темпів зростання іноземних інвестицій і темпів зростання ВРП може опосередковано характеризувати рівень інвестиційної безпеки у регіоні. Зростання темпів іноземних інвестицій по відношенню до темпів зростання ВРП означає, що ефективність використання іноземних інвестицій у регіоні зростає, а відповідно і його інвестиційна привабливість. Враховуючи, що приріст ВРП обумовлений не тільки іноземними, а й інвестиціями з інших джерел фінансування, граничне значення цього співвідношення пропонується встановити на рівні не менше 6%.

Недостатньо обґрунтованим, на нашу думку, є встановлення граничного значення індикатора «коефіцієнт зносу основних засобів», на рівні не більше 35% (Методика розрахунку рівня економічної безпеки). Виходячи з рекомендацій сучасних методик аналізу фінансового стану підприємств та інформації про фактичний знос основних фондів підприємств України, нами пропонується граничне значення цього показника встановити на рівні не більше 50%.

Окремо наведені показники по різному характеризують рівень інвестиційної безпеки у регіоні, тому пропонується цей рівень визначати на основі інтегрального показника за формулою модифікованої середньої геометричної:

$$R_{IB} = \frac{\sum_{i=1}^n (a_i \cdot k_i)}{n}, \quad (1)$$

де R_{IB} – інтегральний показник рівня інвестиційної безпеки регіону;

a_i – стандартизоване значення i -го показника рівня інвестиційної безпеки регіону;

k_i – коефіцієнт вагомості i -го показника рівня інвестиційної безпеки регіону;

n – кількість показників, що характеризують рівень інвестиційної безпеки регіону.

З огляду на те, що показники інвестиційної безпеки мають різний напрям обмежень щодо гранично допустимих їх рівнів, розрахунок інтегрального показника потребує попередньої стандартизації його складових. Для показників, що мають обмеження порогової величини за мінімально допустимим рівнем ця процедура здійснюється шляхом ділення граничного значення на фактичне, а ті, що мають бути не більше певного рівня – фактичного значення на граничне.

Визначення коефіцієнтів вагомості показників можна здійснити на основі матриці переваг (експертна оцінка), або правила Фішберна, згідно з яким для

проранжованої в послідовності спадання значущості показників рівень вагомості i -го показника можна визначити за формулою:

$$k_i = \frac{2 \cdot (n - i + 1)}{n \cdot (n + 1)}, \quad (2)$$

де i – порядковий номер показника в проранжованій послідовності;
 n – кількість показників.

При цьому слід враховувати, що сума коефіцієнтів вагомості має дорівнювати 1.

За таких умов формування інтегральний показник має поріг інвестиційної безпеки, що дорівнює 1: небезпечними для інвестиційної діяльності є регіони, значення інтегрального показника яких менше вказаної порогової величини. Найвищий рівень інвестиційної безпеки буде мати той регіон, значення інтегрального показника, якого є найбільшим.

Розрахований інтегральний показник дозволяє здійснити рейтингову оцінку регіонів за рівнем інвестиційної безпеки. Враховуючи значну кількість регіонів України можна провести їх групування за рівнем інвестиційної безпеки. Величина рівновеликого інтервалу групування визначається за формулою Стерджеса:

$$r = \frac{x_{\max} - x_{\min}}{1 + 3,32 \cdot \lg N}, \quad (3)$$

де r – рівновеликий інтервал групування;

x_{\max} , x_{\min} – відповідно найбільше та найменше значення інтегрального показника рівня інвестиційної безпеки за регіонами;

N – кількість регіонів.

Кожному інтервалу групування відповідає якісна оцінка рівня інвестиційної безпеки (найвищий, високий, середній, низький тощо).

ВИСНОВКИ. Величина та ефективність використання інвестиційного потенціалу території залежить від рівня забезпечення інвестиційної безпеки. Інвестиційна безпека регіону – це такий стан захищеності інвестицій від

внутрішніх і зовнішніх загроз, який запобігає їх втратам та зменшенню чистих грошових потоків в умовах допустимого рівня ризикованості. На сьогодні існує декілька методичних підходів до оцінки рівня інвестиційної безпеки, проте показники-індикатори у цих підходах не достатньо враховують регіональні особливості. Пропонується існуючу систему індикаторів інвестиційної безпеки регіону доповнити показниками, які характеризують співвідношення темпів зростання інвестицій та ВРП, інвестицій в основний капітал і прибутку від операційної діяльності, притоку і відтоку прямих інвестицій тощо. Для порівняння окремих регіонів за рівнем інвестиційної безпеки пропонується інтегральний показник, який дозволяє на основі отриманого результату ранжувати регіони на інвестиційно безпечні і небезпечні.

Література:

1. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) / О.І. Барановський: Монографія. – К.: КНТЕУ, 2004. – 759 с.
2. Герасимчук З.В. Інвестиційний потенціал регіону: методика оцінки, механізми нарощення: Монографія / З.В. Герасимчук, В.Р. Ткачук. – Луцьк: Надстир'я, 2009. – 232 с.
3. Гордієнко В.П. Інвестиційна безпека як фактор розвитку інвестиційного потенціалу регіону / В.П. Гордієнко // Інвестиції: практика та досвід: Науково-практичний журнал. – 2012. - №15. – С. 7 – 9.
4. Кириленко В.І. Інвестиційна складова економічної безпеки / В.І. Кириленко: Монографія. – К.: КНЕУ, 2005. – 232 с.
5. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України [Електронний ресурс]: Наказ Міністерства економіки України №60 від 02.03.2007. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua>.
6. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України / Рада Національної безпеки і оборони України; Національний інститут проблем міжнародної безпеки; За ред. С.І. Пирожкова. – К.: НІПМБ, 2003. – 42 с.

7. Середньорічні ставки за депозитами НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=71195.

8. Томарева В.В. Параметри та шляхи забезпечення інвестиційної безпеки національної економіки на регіональному рівні / В.В. Томарева // Держава та регіони. – 2011. – №3. – С. 253 – 257. – Серія «Економіка та підприємництво».

Гордієнко В.П. Науково-методичні підходи до оцінки інвестиційної безпеки регіону / В.П. Гордієнко, І.М. Боярко // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – № 19. – С. 11-15.